

Baníctvo Spišskej Novej Vsi od polovice 19.storočia po súčasnosť

Jozef Daniel - Marián Jančura - Peter Baláž

1. Úvod

Druhá polovica 19.storočia je z hľadiska historického vývoja baníctva prelomovým obdobím. Končí (upadá a v podstate, aspoň dočasu, zaniká) spišské medenorudné baníctvo, prudko nastupuje veľkoprodukcia železa. Tento prerod je iba predohrou ďalších otrasov, ktoré nasledujú v 20.storočí – hlboký úpadok baníctva železa po prvej svetovej vojne, dočasná vojnová konjunktúra a znárodnenie baníctva a hutníctva po druhej svetovej vojne, éra nebývalého rozvoja ťažby všetkých druhov rúd i za cenu stratovej výroby a štátnych dotácií počas rokov 1945-1989 a napokon zánik temer celého rudného baníctva po zmene spoločenských podmienok..

Z banských podnikov na území vtedajšej Spišskej Novej Vsi je potreba spomenúť Roztoky, Mlynky, Hnilecké údolie a Novoveskú Hutu.

O tom, že Spišská Nová Ves bola v II. polovici 20. storočia centrom banského podnikania, svedčia i organizácie, ktoré mali pôsobnosť v Spišskej Novej Vsi: Železorudné bane (ťažba Grétla – Nová štôlna), Východoslovenské kameňolomy (Novoveská Huta – sadrovec), Uránový prieskum s celoslovenskou pôsobnosťou, Geologický prieskum a Východoslovenské kameňolomy a štrkopiesky, ako i banícke školstvo.

Rok 1998 je charakterizovaný útlmom baníctva, ktorý sa dotkol tak rudných baní, ako i uránového priemyslu a geologického prieskumu.

2. Spriemyselňovanie Uhorska – nástup veľkokapitalistického spôsobu banského podnikania

Ešte v prvej tretine 19.storočia Uhorsko zaostávalo za rýchlejšie sa rozvíjajúcimi krajinami západnej Európy, najmä za Anglickom a Nemeckom, kde sa manufaktúrna výroba čoraz viac nahrádzala veľkovýrobou. Stroje ako výdobytok industriálnej revolúcie podstatne zvyšovali produktivitu práce. Uhorsko bolo agrárnou krajinou zviazanou feudálnymi spoločenskými pomermi, v ktorej výroba tovarov ustrnula na prekonanej remeselníckej forme. Chýbala moderná infraštruktúra, najmä železnice. Až v polovici 19.storočia po zrušení poddanstva sa začína presadzovať nový, kapitalistický model spoločenských a výrobných vzťahov. Priemyslu, najmä

ťažkého, kam spolu s hutníctvom a železiarstvom patrilo aj dobývanie nerastov, sa zmocňujú silné, poväčšine nadnárodné spoločnosti, schopné zhromaždiť a vyprodukovať dostatočný kapitál na rozsiahle investície do priemyselnej výstavby.

Industriálna revolúcia postupne mení orientáciu dobývania aj na Spiši. Z ťažby a úpravy medených rúd sa prechádza na rudy železné. Má to logický dôvod – nový priemysel potrebuje obrovské množstva základnej suroviny – železa. Menia sa aj spôsoby podnikania, keď rozdrobené banské podnikanie drobných ťažiarov a ťažiarskych zoskupení nahrádza kapitalistický spôsob, pri ktorom veľké banské spoločnosti skupujú celé ložiskové oblasti (banské polia) a investujú do modernizácie strojného vybavenia baní a nerasty spracujúcich závodov. Výhodou týchto vlastníkov je aj prepojenie baníctva s hutníctvom, čo umožňovalo vyrábať z rudy už finálny výrobok – kov v podobe ocele. K tomuto prerodu došlo aj v novoveskom teritóriu, kde vedľa seba ešte hodnú dobu naďalej jestvovali drobné ťažiarstva a veľké konkurencieschopné banské závody.

V roku 1873 vystavali životodárnu tepnu severoslovenskej časti vtedajšieho Uhorska – železnicu Košice – Bohumín, spájajúcu mimo iného hutnícke fabriky na Ostravsku s odvekým zdrojom železných rúd – početnými ložiskami sideritu na Spiši. Spišská Nová Ves ležala na trase novej železničnej dráhy, nadobudla tým strategickú polohu a nebývalý význam ako významný železničný uzol. Noví majitelia baní – veľké bansko-hutnícke korporácie, ktoré scelili rozdrobené banícke, hutnícke a kovospracujúce podnikanie do veľkých bansko-hutníckych celkov, si vybudovali v blízkej železničnej stanici v Markušovciach vlastné zariadenia na spracovanie, úpravu a nakladanie rúd, dobývaných v katastri Spišskej Novej Vsi. Bohaté náleziská sideritu v Roztokách a Grétli (dnes patriace do katastra obce Hnilčík) spojili s markušovskou stanicou úzkokoľajnou železničkou.

3. Nadnárodné spoločnosti v druhej polovici 19.storočia do konca prvej svetovej vojny.

Rozvoj baníctva a hutníctva železných rúd a železiarstva sa v druhej polovici 19.storočia odohrával v tvrdom konkurenčnom prostredí veľkých banícko-hutníckych spoločností, ktorých vplyv prerástol hranice jednotlivých regiónov Rakúsko-uhorského cisárstva, ale aj hranice medzi štátmi. Vystavaním dopravnej infraštruktúry prestala byť problémom doprava rúd, alebo z nich získaných poloproduktov do veľkých hutníckych a kovospracujúcich fabrík, vystavaných

zvyčajne v blízkosti zdrojov energetických surovín (Ostravsko, poľské Sliezsko). Popri mohutných akciových spoločnostiach dokázali istú dobu na Spiši paberkovať aj menšie ťažiarstva a drobní podnikatelia, pokiaľ sa venovali dobývaniu, alebo spracovaniu železných rúd. Príkladom je novoveský podnikateľ Ľudovít Tangous, ktorý mal v prenájme Palcanskú Mašu na rieke Hnilec a hutnícko-železiarske zariadenia v Hrabušiciach a Smižanoch. Bol tiež akcionárom Krompašsko-Hornádskej spoločnosti (J. Petrik, 2005). V banských lokalitách Grétla, Roztoky, Schönghest Berg, Stangenberg, Rosenfeld, Mlynky naďalej vyvíjali banskú činnosť (s rôznou úspešnosťou) banské ťažiarstva, snažiac sa dobývať siderit a predávať ho veľkým spoločnostiam, alebo doplnkovo dobývať aj medené rudy. Vo všeobecnosti však neboli schopné konkurencie a nemali dostatok kapitálu na nevyhnutné investície do mechanizácie baní.

3.1 Roztoky a Grétla

Bane v Roztokách a na Grétli, ležiace pri osadách katastra mesta Spišská Nová Ves, vlastnila pôvodne ostravská spoločnosť Oesterreich–ungarische Hochofen Gesellschaft, ktorá skúpila v 70. rokoch 19. storočia banské majetky drobných ťažiarov. Sama však nezačala s ťažbou rúd, ale zjednotený banský majetok výhodne predala Vítkovickému banskému a hutnému ťažiarstvu (v roku 1882). Transakcie s roztockými a grételskými baňami tým neskončili. V roku 1892 ich kúpila pruská firma Hornoszlezska úč. spol. pre železničné potreby (Oberschlesische Eisenbahnbedarfs A.G. (Actiengesellschaft) so sídlom v Katoviciach, vlastniaca významný hutnícky komplex Hutu Pokój (Friedenshütte). Firma v tom čase už vlastnila banské oprávnenia aj na Grétli. (J. Bodnár,). Nový majiteľ investoval značný kapitál do modernizácie bane, do banskej mechanizácie a do výstavby úpravní rúd. V Markušovciach firma vystavala závod na aglomerovanie (tepelné spracovanie – takzvané praženie) železných rúd (V. Lazar in Markovič a kol., 1970). Obzvlášť závažnou investíciou bola výstavba banskej železnice Markušovce – Roztoky. Toto obdivuhodné technické dielo, z ktorého sa zachovalo už iba teleso pôvodnej železničnej dráhy, sa kľukato vinulo terénom, prekonávajúc prevýšenie šikovým využívaním terénnych vrstevníc. Úzkokoľajka vychádzala zo stanice v Markušovciach – Čepanovciach a bola 18 500 metrov dlhá. Mala odbočku na Grétlu (dlhú asi 2,8 km). Trať viedla vtedajšími katastrami obcí Markušovce (v dĺžke 10 515 metrov), Teplička (4 055 metrov), Spišská Nová Ves (1 083 metrov) a Hnilčík (2 847 metrov). Rozchod koľají bol 750 mm, úklon trate až 25 %. Spočiatku bola na konskú, potom parnú trakciu. V roku 1896 malá banská spoločnosť k dispozícii 3 parné

lokomotívy s výkonom 120 HP, vážiace po 22 ton. Vozňový park pozostával zo 62 vozňov. Na trati stálo 5 strážnych domcov a železnička zamestnávala 16 zamestnancov. Na údržbu lokomotív a vozňov vybudovali v Markušovciach dobre vybavenú opravárenskú dielňu. V priestore medzi hlavnou traťou Košice – Bohumín (vtedy Oderburg) a vykladacou stanicou banskej železnice stáli pece na praženie železných rúd. Pražená ruda sa tu uskladňovala a po naložení expedovala na Ostravsko.

V roku 1913 pražiareň v Markušovciach rozšírili na 36 plechových pecí vysokých 4 metre, zmodernizovaných poklopami a exhaustormi (odsávačmi plynových splodín), s kapacitou 31,3 metrov kubických. Modernizácia umožnila zefektívniť výrobu a vyradiť časť pôvodných pecí. Pece pracovali na princípe magnetizačného praženia.

Štatosprávne zmeny po prvej svetovej vojne mali dočasne negatívny vplyv na ťažbu a odbyt železných rúd, preto ťažbu podstatne obmedzili. Po rôznych finančných transakciách v roku 1924 vznikol nový podnik pod názvom Drevársky a banský priemysel, úč. spol., ktorý obnovil odbyt rudy prevažne do Vítkovických hút a znovu rozbehol plnú ťažbu. Túto spoločnosť založili v roku 1917, pôvodne len ako drevársku obchodnú spoločnosť, ale gróf Mikuláš Ballesrem sa pričínal o jej zmenu na drevársko-banskú spoločnosť a o jej presídlenie zo Žiliny do Markušoviec. Právna premena sa zavŕšila 15.júna 1924 a tým sa Friedenshütte, ako materský podnik (s nemeckým, talianskym a poľským kapitálom), podriadila povinnosti nostrifikácie, uzákonenej novou Československou republikou. Spoločnosť prosperovala iba v rokoch 1927-1929, keď bol dobrý odbyt rúd. (Z. Němec, 1967).

Po roku 1931 počas celosvetovej hospodárskej krízy ťažbu na Roztokách a Grétli zastavili a dočasne obnovili ešte v roku 1935. V roku 1936 prešiel podnik do záujmovej sféry firmy Účastinárska spoločnosť, predtým Coburgové banské a hutné závody v Trnave.

V 30. rokoch 20. storočia horná časť trate v úseku Roztoky – Šafárka už nebola v prevádzke, roztocké bane totiž navždy zatvorila svetová hospodárska kríza. Ťažba rudy sa koncentrovala do revíru Grétla, otváraného novovybudovaným banským dielom Nová štôlna. Skrátaná časť trate potom merala 11,2 km a zabezpečovala dopravu medených rúd, prevezených lanovkou z Hrabkovskej doliny od Novej štôlne cez horské sedlo do drviarne pod Šafárkou. V súpise úzkorozchodných tratí (Štátny archív Spišská Nová Ves) z 24. marca 1938 sa ako druh pohonu už neuvádza parná trakcia, ale výbušný motor. Trať sa definitívne prestala používať až v prvej

polovici 60. rokov minulého storočia za čias Železorudných baní, n. p. Spišská Nová Ves, keď dopravu rúd z Novej štôlne začali zabezpečovať výkonnejšie a lacnejšie nákladné automobily.

Podľa Knihy ťažiarstiev Banského kapitanátu Spišská Nová Ves v rokoch 1856 – 1896 v severnom Hnilčíku vyvíjalo činnosť ťažiarstvo Gezwäng Gewerkschaft. V roku 1879 ťažiarstvu riaditeľoval Koloman Münnich a zamestnávalo 58 ľudí (E. Pavlík, 1968). Na žile Alžbeta podnikalo ťažiarstvo Graetl Elisabeth G. (rokoch 1855 – 1896). Dobývanie medenej rudy žily Gezwäng a sideritu žily Alžbeta neskôr prešlo do Rakúsko-uhorskej banskej spoločnosti, pričom spolu s grételskými žilami prežilo hospodársku krízu i 2. svetovú vojnu. Po roku 1945 ložisko Gezwäng po geologickom prieskume otvárali Železorudné bane, n. p. Spišská Nová Ves novou šachtou Gezwäng, vyhlbenou z úrovne Novej štôlne (611 m n. m.), po 5. hlbinný obzor (412 m n. m.). Dobývanie medených rúd sa definitívne zastavilo v roku 1992.

3.2 Mlynky, Hnilecké údolie

V priestore Mlyniek skúpil v roku 1842 banské polia knieža Ferdinand von Sachsen Coburg-Gotha. Od Leopolda a Samuela Palcmanovcov kúpil banské polia Filip, Agoston, Mária de Gloria, Leopold a Zuzana, v roku 1849 od Karola Pouera polia Vojtech, Huthen a Taksony. Majetok zdedil v roku 1851 jeho syn Augustín, ktorý okolo roku 1882 investoval do banských a povrchových zariadení. Ruda sa najprv spracovávala v Palcmanskej Maši, ktorú tiež kúpil Coburg v roku 1843, od roku 1880 potom v železiarni v Stratenej, ku ktorej bola v roku 1897 vybudovaná lanovka (L.Šmelko – E. Novák, 2008). V roku 1907 vlastnili Koburgove závody banské polia v Mlynkách a v Dobšinej a z ložísk Filip, Zuzana a Karol dokázali vydobýť ročne okolo 10 000 ton železnej rudy. V roku 1908 postavili v osade Mlynky novú úpravňu. Rudu prepravovali visutou lanovkou do Dobšinej. Úpravňa však bola nerentabilná a zanikla už po roku. Dobývanie však pokračovalo, pričom firma investovala do mechanizácie vŕtania a do geologického prieskumu a potom otvárkou ložiska Zuzana. Ťažilo sa z najprv z dedičnej štôlne Filip, neskôr zo štôlne Alexander. V tridsiatich rokoch Banskú a hutnú spoločnosť kniežaťa Filipa Coburga kapitálovo posilnila Vlastenecká banka v Budapešti a sídlom závodu sa stala Dobšiná.

Vedľa Koburgovského banského závodu však naďalej pokúšali šťastie drobní ťažiar. V rokoch 1880-1893 bola evidovaná v Havranej doline banská miera Zuzana (Iglói Susanna

a Kis Hollopataki Völgyben), v rokoch 1879-1893 miera Filip (Iglói Fülöp a Königsberg nevű hegyen), v rokoch 1873-1905 pôsobilo ťažiarstvo Samuel (Gölnicz Samuéli Kahlehöh Mlinki).

V roku 1907 si prenajala viedenská firma Hagyi-Riszto od Coburgovej firmy v mlyneckom teritóriu dobývacie práva na medené rudy. Dobývanie bolo málo rentabilné. Neskôr dobývanie medenej rudy prevzala novo založená firma Dobšinské medenorudné závody, účastinná spoločnosť. V roku 1914 investovali do hĺbenia šachty Leopold. Otvárkové práce však zastavili udalosti 1.svetovej vojny.

V okolí Hnilca v 20.storočí záujem o ložisko Ferdinandka prejavila spoločnosť Oberschlesische Eisenindustrie A.G. fr. Bergbau und Huttenbetrieb Gleiwitz, majiteľka baní v Nálepke a na Bindte, ktorá v roku 1925 obnovila otváрку banských štôlní. K obnoveniu ťažby však nedošlo, geologický prieskum nenašiel zásoby rúd parametrov zaručujúcich ziskové dobývanie. Koncom 30.rokov o ložisko prejavila záujem spoločnosť Montania, po zoznámení sa s dokumentáciou a po prehliadke dostupných banských diel od úmyslu upustila.

3.3 Novoveská Huta

V Novoveskej Hute baníctvo zaniklo po roku 1888, keď Združenie hornouhorských ťažiarov nedokázalo zachrániť kedysi slávnu baňu Ján. Pozemky a povrchové objekty združenie predalo konzorciu v Spišskej Novej Vsi, ktoré po likvidácii bane a zvyškov hutí na ich mieste vystavalo Novoveské kúpele. Do konca storočia však ešte boli v priestore evidované výhradné kutiská rôznych podnikov a súkromných podnikateľov (V. Lazar, 1973). Podľa evidencie Banského kapitanátu v Spišskej Novej Vsi v období rokov 1855-1898 v tomto ložiskovom rajóne boli evidované nasledovné ťažiarstvá: Hufnagler Petri - Pauli, Michael - Jozef Stürmchen, Leithaus Johanni, Trausner Amalia, Murányer Ladislaus, Alojzia Kraliken, Leithaus Jozef. Banská činnosť v podobe dobývania nerastov sa preorientovala na ložisko sadrovca a anhydritu. V roku 1870 právo exploatácie sadrovca nadobudla Levočská úverová banka a nájmom ho preniesla na R. Wiesnera, ktorý tu postavil mlyn a začal ťažiť a vyrábať mletý sadrovec pre stavebný priemysel a poľnohospodárstvo (V. Lazar, 1973). Rozšírenie výroby nastalo po roku 1927.

4. Kríza baníctva železa v medzivojnovom období

Obdobie medzi svetovými vojnami môžeme periodizovať na (Z. Němec, 1967):

- roky zotavovania sa ekonomík nástupníckych štátov po rozpade Rakúsko-Uhorska, z hľadiska baníctva, budovania základov pre rozvoj dobývania nerastov (1918-1921),
- roky prvej povojnovej krízy, v ktorých začal úpadok rudného baníctva (1921-1923),
- roky prekonávania úpadkových tendencií a rastu banskej produkcie (1924-1929),
- roky hlbokkej odbytovej krízy produktov rudného baníctva, vyvolanej svetovou hospodárskou krízou, zastavenie dobývania väčšiny banských závodov, alebo ich zánik (1930-1933),
- roky pomalého konjunkturálneho vývoja, motivované zbrojným priemyslom, poznačené politickými vplyvmi – nástupom totalitných režimov (1934-1938).

V prvej z uvádzaných období určujúcim bol vplyv veľkých baní na Grétli, v Bindte, Rudňanoch, Slovinkách... Vlastníci zápasili s odbytovými problémami, ktoré zhoršovala možnosť nákupu kvalitnejších rúd zo zahraničia, najmä zo Švédska. Tento vývoj vyústil do prvej krátkodobej krízy, poznačenej v rokoch 1921-1923 znížením ťažby rúd. Ťažba podliehala prísnyh kritériám rentabilnosti, čo v konečnom dôsledku znamenalo redukcii množstva zamestnancov a likvidáciu menej efektívnych úsekov. Bane pre odbytové problémy hromadili na skládkach vydobytú a nespracovanú rudu, keď od roku 1923 zásoby prevyšovali dobývanie nerastu. Ťažilo sa výberovým spôsobom v najkvalitnejších častiach ložísk.. Od roku 1924 sa železorné baníctvo čiastočne zotavilo, pričom nárast dobývania železných rúd medzi rokom 1924 a rokom 1929 bol dvojnásobný. Majitelia dokázali obnoviť odbyt železných rúd z baní v Roztokách a z Grétly do Vítkovic a do Trínca, čiastočne aj do poľských Katovic. No už od konca roku 1930 nasledoval prudký pokles produkcie, vyvolaný ekonomickými otrasmi celosvetovej ekonomiky. V roku 1930 vyprodukovali bane Grétla a Roztoky ešte 44 800 ton železnej rudy, v nasledujúcich rokoch 1931- 1934 sa dobývanie úplne zastavilo. Istý dočasný návrat k ťažbe nastal v rokoch 1934-1938, iniciovaný záujmom zbrojných koncernov o železnú rudu. Stúpala produkcia i zamestnanosť, obnovili sa grételské i roztocké bane. O to bolestnejšie bol definitívny úpadok dobývania v roku 1938, keď definitívne zanikli bane v Roztokách a na Grétli pretrvalo viac medenorudné baníctvo.

V poslednom období medzivojnového obdobia dochádza k miernemu oživeniu. V coburgovskom závode na Mlynkách dokončili výstavbu modernej pražiarnie, zásobník

a vlečku k železničnej trati Červená skala – Margecany. Upravená bola lanovka do Dobšinej a postavená bola pražiaca pec na Binte..

5. Baníctvo počas 2.svetovej vojny (zmluva o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom)

Osobitné pomery v spišskom baníctve nastali počas Slovenského štátu (1939-1945), keď sa ťažký priemysel, najmä baníctvo, dostalo do područia nacistického Nemecka. 23.marca 1939 uzatvorili predstavitelia Slovenského štátu „Zmluvu o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom“. Tá obsahovala aj tajný protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci a v podstate nastolila úplnú podradenosť poľnohospodárstva, drevárskeho priemyslu a lesníctva, ako aj dopravy a priemyselnej výroby záujmom Nemecka a nemeckým odbytiskám. V zmluve bola časť, venovaná „...hľadaniu, rozvinutiu a využitiu slovenských prírodných zdrojov“ (J. Suláček, 1968).

Za pomerne krátku dobu (2 roky) nemecké banky a koncerny ovládli nerastné bohatstvo Slovenska, ťažobné spoločnosti i geologický prieskum, pomocou kapitálových transakcií a podriadenia najvýznamnejších tuzemských banských spoločností a bánk. Pre vojnový priemysel Nemeckej ríše bola zaujímavá najmä exploatacia rúd. Kým v roku 1939 v baníctve a hutníctve Slovenska ovládal nemecký kapitál iba jednu spoločnosť s 5 % účasťou v celom priemyselnom odvetví, v roku 1942 to už bolo 12 spoločností s celkovým podielom 99,6 % v baníctve a hutníctve spolu.

Podobný trend zavládol aj na Spiši. Nemecké monopoly sa zmocnili najvýznamnejších firiem, Banskej a hutnej spoločnosti a Vítkovického ťažiarstva, keď prvú kapitálovo ovládli nemecké banky a druhú pretransformovali na koncern Hermann Göring Werke. Spišské bane Banskej a hutnej spoločnosti a ňou ovládané banské podniky Coburgových závodov a Drevárskej a banskej spoločnosti spravoval osobitný banský inšpektorát v Poprade, usmerňovaný centrálou v Ostrave. Týkalo sa to baní v Žakarovciach, v Markušovciach (Grétla), v Mlynkách a vo Švábovciach. Do Nemecka transportovali 95 % medenej rudy a 75 % antimónu a ortuti. Celá produkcia železnej rudy sa spracovávala v Ostrave, teda na pôde Protektorátu Čechy a Morava (J. Suláček, 1968).

6. Baníctvo v rokoch 1946 – 1989

Táto éra baníctva na Spiši má viaceré osobité črty a je svojim spôsobom jedinečná, ale nesúca v sebe množstvo protirečivých tendencií. Môžeme ju označiť za éru vrcholného rozkvetu dobývania rúd napriek skutočnosti, že spišské rudné ložiská mali už dávno vydobyté najlepšie a najprístupnejšie zásoby rúd. V porovnaní so svetom to boli, až na výnimky, chudobné a malé ložiská, z ktorých vydobytie nerastu a jeho získanie úpravou bolo veľmi nákladné, stanovujúce vysoké výrobné ceny, ktoré nemohli konkurovať na svetových trhoch cenám produktov z bohatých svetových ložísk.. Napriek tomu štát podporoval ťažbu týchto, v trhových podmienkach nedobývateľných ložísk a vykrýval ťažobným podnikom rozdiel (stratu) medzi nákladmi a trhovou cenou produktu. Formou takzvaných cenových dotácií sa takto rozvíjalo dobývanie železných, medených, ortuťových a iných rúd. Podporoval sa rozsiahly prieskum všetkých typov surovín zo štátnych prostriedkov. Preferovalo sa využívanie vlastných surovín na úkor dovozu, najmä zo západu. Tieto trendy podporovali aj politické a ekonomické pomery mocensky rozdeleného sveta a hospodárske a dovozné embargá a iné hospodárske zbrane dvoch zápasiacich spoločenských systémov. Preferoval sa dovoz surovín v rámci štátov Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, najmä zo Sovietskeho zväzu. Rudné baníctvo napriek všestrannej podpory štátu sa podieľalo len malým zlomkom rúd, spracovávaných hutníctvom, napríklad novo postaveným gigantom Východoslovenské železiarne Košice. Významnejšou produkciou sa vyznačovali iba ložiská v Rudňanoch a neskôr v Nižnej Slanej, patriacich do národného podniku Železorudné bane Spišská Nová Ves.

6.1 Geologický prieskum rúd

V roku 1951 pri reorganizácii čs. priemyslu vznikli nové samostatné ministerstvá pre hutný priemysel, rudné bane, palivá a energetiku a stavebníctvo. Pri týchto ministerstvách boli zriadené hlavné správy geologického prieskumu s úlohou zabezpečiť nerastné suroviny a rozvoj geológie prostredníctvom národných podnikov na teritoriálnom princípe. Na Slovensku boli koncom roku 1951 a v roku 1952 zriadené:

- Uhoľný prieskum, n. p., Turčianske Teplice
- Západoslovenský rudný prieskum, n.p., Turčianske Teplice
- Východoslovenský rudný prieskum, n.p., Spišská Nová Ves
- Nerudný prieskum, n.p., Brno, závod Trenčín

Východoslovenský rudný prieskum, n.p., Spišská Nová Ves zabezpečoval výpočty zásob v ťažobných závodoch Železorudných baní a Rudných baní najmä v priestore Spišsko-gemerského Rudohoria, viedol základnú geologickú dokumentáciu a vykonával geologický prieskum nových lokalít a to nielen rudných surovín, ale aj azbestu, vápenca, sadrovca, stavebného kameňa a tehliarskej hliny. Preskúmal a odovzdal do ťažby rad lokalít: Helcmanovce a Čučma – antimón, Gelnica – meď, Nižní Medzev, Rožňava a Smolník – železná ruda a ďalšie. Geologickým prieskumom sa značne rozšírili zásoby ložísk Rudňany, Slovinky a Nižná Slaná, čo vytvorilo predpoklady pre rozšírenie ťažobných a úpravárenských kapacít. Geologický prieskum a preukázanie nových zásob magnezitu na lokalitách Košice, Jelšava, Sirk a Ochtiná boli základom pre výstavbu, resp. rozšírenie kapacity ťažobných závodov.

Už pred rokom 1951 boli vo väčšine ťažobných podnikov zriadené kutacie a geologicko-prieskumné oddelenia. V Spišskej Novej Vsi boli takéto oddelenia v podnikoch Železorudné bane n.p., Nerudné bane n.p. a Jáchymovské doly n.p. Příbram, závod Spišská Nová Ves.

Vyššie uvedené štyri podniky boli priamymi predchodcami komplexného podniku na ložiskovú geológiu, hydrogeológiu a inžiniersku geológiu, ktorý bol založený v roku 1958 s názvom Geologický prieskum, n.p., Turčianske Teplice (od r. 1961 sídlil v Žiline). Ďalšia zmena nastala v roku 1965, kedy sa tento podnik rozdelil na Geologický prieskum, n.p., Spišská Nová Ves s celoslovenskou pôsobnosťou v ložiskovej geológii a IGHP, n.p. Žilina s celoslovenskou pôsobnosťou v inžinierskej geológii a hydrogeológii. Geologický prieskum, n.p. Spišská Nová Ves disponoval geologickými strediskami v Spišskej Novej Vsi, Žiline, Banskej Bystrici, Rožňave a Košiciach.

V roku 1994 bol zakladacou listinou na základe rozhodnutia ministra životného prostredia zrušený štátny podnik Geologický prieskum, Spišská Nová Ves a touto zakladacou listinou zároveň zriadený štátny podnik Slovenská geológia, Spišská Nová Ves.

Ďalším rozhodnutím ministra životného prostredia z roku 1995 bol podnik zrušený a začlenený od 1.1.1996 spolu so zrušeným Geologickým ústavom Dionýza Štúra a Geofondom Bratislava do príspevkovej organizácie Geologická služba Slovenskej republiky. Rozhodnutím ministra životného prostredia z roku 2000 bola Geologická služba Slovenskej republiky premenovaná na *Štátny geologický ústav Dionýza Štúra*. V súčasnosti je Spišská Nová Ves sídlom jeho regionálneho centra..

Na území Spiša a Gemera sa geologický prieskum sústredil najmä na železné rudy (rudnianske a rožňavské rudné pole, Nižná Slaná, Kobeliarovo), mangánové rudy (Kišovce), medené rudy (Gelnica, Slovinky, Hnilčík), cínové rudy (Hnilec-Medvedí potok), ortuťové rudy (Rudňany, Rákoš), hliníkové rudy – bauxity (Markušovce), niklovo-kobaltové rudy (Dobšiná, Hodkovce), pyrit a síru (Smolník), magnezity (Podrečany, Lubeník, Jelšava, Košice), mastence (Gemerská Poloma), cementárske suroviny a vápence (Margecany – Kurtova skala, Rudňany, Odorín), kremeň (Mníšek nad Hnilcom, Švedlár), azbest (Dobšiná, Jaklovce), sadrovec (Novoveská Huta), stavebné a dekoračné kamene (Olcava, Grétla, Vyšný Klátov, Dreveník, Žehra), tehliarske suroviny (Spišská Nová Ves, Spišské Podhradie, Spišský Štiavnik, Stará Ľubovňa, Plaveč) a ďalšie.

Pôsobnosť organizácií geologického prieskumu so sídlom v Spišskej Novej Vsi sa neobmedzovala len na priľahlý región, záverečné správy výskumu a výpočty zásob zahŕňajú celé územie Slovenska a celú škálu nerastných surovín.

6.2 Železorudné bane, n.p. (š.p.) Spišská Nová Ves .

Krátko po ukončení bojov na európskych bojiskách dekrétom prvého povojnového prezidenta Československa Eduarda Beneša č. 100/1945 boli znárodnené bane a ďalšie podniky ťažkého priemyslu. Správu nad znárodneným majetkom prevzali národné podniky, vznikajúce na základe výnosu ministra priemyslu začiatkom roku 1946. Národný podnik Železorudné bane so sídlom v Spišskej Novej Vsi zriadili 7.marca 1946 a do vienka dostal rozsiahlu majetkovú podstatu po 11 veľkých spoločnostiach, pôsobiacich na Spiši a na Gemeri v oblasti baníctva a spracovania rúd (boli to: Drevársky a banký priemysel, úč.spol. Bratislava, Varínske asfaltové a banké ťažiarstvo, úč.spol. Žilina, Krompašské závody na meď, úč.spol. Bratislava, Pyrit, širokýzové, železo a medenorudné bane, úč.spol.Smolník, Mestské bane Dobšiná, Ruda, banké a hutnícke závody, úč.spol. Koterbachy, Účastinárska spoločnosť, predtým Coburg, banké a hutnícke závody Bratislava, Železiarne Podbrezová, úč.spol. Bratislava, Štátne banké a hutnícke závody Rožňava, Banská huť, banká a hutnícka spoločnosť Bratislava a Rimamuránsko-Šalgotarjánska železiarska úč.spol. Budapešť. Patrílo sem veľké množstvo baní, bankých závodov a hút viažucich sa na prevažne spišské a gemerské ložiská rúd. Po zložitých reorganizáciách a zrušení množstva neefektívnych závodov sa v roku 1963 vykryštalizovali základné závody podniku v Mlynkách, Slovinkách, Švábovciach, Nižnej Slanej, Rožňave, Rudňanoch a v Smolníku.

Prehodnoteniu efektívnosti v polovici 60.rokov padli za obeť viaceré malé ložiská– boli zrušené bane a výrobné v Železníku, Luciabani, Drnave, Máriahute, Vlachove, Dobšinej, v Nálepke, Dolnom Hrádku a v Čučme. V roku 1966 zanikol závod Mlynky, o tri roky neskôr štát prestal podporovať stratovú výrobu v bani na ťažbu mangánovej rudy vo Švábovciach. V roku 1969 vznikol závod na výrobu špecializovanej banskej a úpravárenskej techniky – Banskomontážny závod so sídlom v Spišskej Novej Vsi (Marko a kol., 1970). Zložitými reorganizáciami prechádzal i samotný národný podnik ako celok: v roku 1950 rozdelením na Gemerské železorudné bane n.p. Rožňava, Mangánovorudné bane, np. Poprad a Spišské železorudné bane Spišská Nová Ves, v roku 1957 vznikol navyše samostatný podnik v Rudňanoch, od roku 1958 boli sa obnovil pôvodný podnik zlúčením späť do Železorudných baní, n.p. Spišská Nová Ves.

Základným ekonomickým princípom jestvovania baníctva v rámci Železorudných baní bola podpora štátu pri dobývaní stratových ložísk železných a medených, do istého obdobia aj mangánových rúd, ktorých ložiskové parametre zaostávali za parametrami svetových ložísk a preto jednotkové náklady na vydobytie a spracovanie (úpravu) rúd značne prevyšovali úroveň svetových cien, určených trhovým mechanizmom v konkurenčnom prostredí v oblasti dobývania nerastov (M. Jančura, 2005). V špecifických podmienkach takzvaného reálneho socializmu a na nepriateľské tábory rozdeleného sveta vtedajší štát dotoval stratové využívanie vlastného nerastného bohatstva formou takzvaných cenových dotácií. Zo surovín, produkovaných v Železorudných baniach, sa z tohto modelu vymykalo dobývanie barytu z rudnianskych ložísk, ktoré nebolo dotované.

V 70. a 80.rokoch 20.storočia dosiahli Železorudné bane vrchol svojej činnosti, čo sa prejavilo nebyvalým investovaním do prieskumu a otvárkou nových ložísk, alebo nových častí rudných polí (v Rudňanoch jama Západ, otvárka žíl Zlatník a Severná, v Slovinkách prieskum západnej časti ložiska a budovanie Gelnickej šachty, v Smolníku prehlbovanie jamy Pech, v Nižnej Slanej otvárka ložiska Kobeliarovo, v Rožňave prieskum ložiska Strieborná žila a začínajúca otvárka tohoto ložiska novým banským systémom). Rovnako sa veľkolepo investovalo do kolosálnych úpravarenských výrobných komplexov, najmä v Rudňanoch (úpravarenský závod pri Markušovciach) a v Nižnej Slanej. Tento rozkvet však niesol v sebe zárodky budúcej krízy, vrcholiacej na konci 80. a na začiatku 90. rokov 20.storočia počas spoločenských zmien.

6.3 Východoslovenské kameňolomy Novoveská Huta (sadrovec)

Po II. svetovej vojne v zmysle prvého dekrétu prezidenta republiky zo dňa 24. októbra 1945, č.100 Zb., o znárodnení baní a niektorých priemyselných podnikov, bol znárodnený aj sadrovcový závod v Hute. Po predchádzajúcich jednaniach bol dňa 1. januára 1950 zriadený nový národný podnik s názvom „Slovenské sadrové a vápenné závody, národný podnik.“ Závod sa začal rozrastať. Predmet podnikania bola ťažba a spracovanie sadrovca, kameňa a vápenca, výroba sadry, vápna a stavebných hmôt každého druhu, nadobúdanie a odbyt tohto tovaru.

Samotná sadrovcová baňa v Novoveskej Hute prešla po oslobodení rôznymi zmenami, reorganizáciami a vývojom. V rokoch 1949 –1957 bol vykonaný vrtný geologický prieskum a prieskumné – otvárkové práce, ktoré vykonal n. p. Nerudný prieskum Brno. V rámci týchto geologických prác sa začalo s otvárkou ložiska štôlnou zo západnej strany (terajší závod) Pre dobývanie ložiska sadrovca a anhydritu bol určený „Dobývací priestor pre ložisko síranov Novoveská Huta“. Dobývací priestor sa v celom rozsahu rozprestiera v katastrálnom území mesta Spišská Nová Ves. To však už závod patril do národného podniku „Slovenské nerudné bane“, ktoré vznikli 7.4.1958. Po ďalšej reorganizácii je závod od 1.7.1960 začlenený do novovzniknutého národného podniku „Východoslovenské nerudné bane a kameňolomy“, so sídlom v Spišskej Novej Vsi.

Výroba sadry v starom závode bola rozhodnutím Povereníctva výstavby ukončená 1. júla 1965 a továreň zlikvidovaná. Jeho likvidácia sa zdôvodnila výstavbou nového závodu na Morave – Kateřinka a Koběrice. Medzitým prebehla ďalšia reorganizácia a závod patril pod podnikové riaditeľstvo „Východoslovenské kameňolomy a štrkopiesky, n. p. Spišská Nová Ves“, ktoré vznikli k 1.7.1967. Vedenie závodu rozhodlo sprístupniť pôvodné ložisko pomocou úpadnice z banských diel nového závodu. Tieto banské práce skutočne overili a potvrdili nové zásoby sadrovca.

Začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia, bola vykonaná otváрка kvalitného ložiska sadrovca a anhydritu na kóte 485 m.n.m., ďalšou novou úpadnicou.

V roku 1980 bol daný do užívania lom Spiš – Gretla, ktorý je zameraný na ťažbu vápenca pre stavebné a priemyselné účely s ročnou kapacitou 720 000 ton.

Pokles záujmu o výrobky závodu, hlavne zo strany cementárni na Slovensku, (ktoré tiež postihla recesia) sa prejavil znížením produkcie a tiež prepúšťaním pracovných síl. Závod až do októbra 1998 patril stále do štátneho podniku Východoslovenské kameňolomy a štrkopiesky.

Po roku 1989 závod prešiel viacerými organizačnými zmenami.

Akciová spoločnosť s názvom PETRA a.s. bola založená zakladateľskou zmluvou zo dňa 6.4.1995 podľa zákona č. 513/1991 Zb. s cieľom privatizovať baňu Mária Sádrovka Novoveská Huta. Privatizácia sa uskutočnila 7.10.1998.

Dňa 01. 01. 2004 bola pôvodná spoločnosť PETRA, a.s. premenovaná na Východoslovenské kameňolomy, a.s. Od 1.1.2004 spoločnosť Východoslovenské kameňolomy, a.s. prevzala časť dobývacích priestorov a zamestnancov od skupiny VSK MINING GROUP . Okrem bane Márie Sádrovky Novoveská Huta, lomu Spiš Gretľa a lomu Vechec má spoločnosť právo dobývať aj v ďalších dobývacích priestorov mimo Spišskej Novej Vsi.

Východoslovenské kameňolomy a.s. patrí do skupiny VSK MINING GROUP, ktorá zabezpečuje ťažbu, spracovanie a predaj nerastných surovín mimo Slovenskej Republiky aj v Poľsku a Rusku. Od 1.1.2007 sa uskutočnila v spoločnosti transformácia formou oddelenia povrchovej ťažby v lomoch od hlbínnej ťažby v bani. V spoločnosti Východoslovenské kameňolomy, a.s. ostali dve prevádzky na ťažbu a spracovanie anhydritu a sádrovca, Baňa Mária „Sádrovka“ Novoveská Huta a lom Šafárka.

6.4 Uránový prieskum

Už od vzniku uránového priemyslu na území Slovenska základňa bola v Spišskej Novej Vsi a až do privatizácie bola jeho pôsobiskom celé územie Slovenska.

Geologické práce na rádioaktívne suroviny na území Slovenska boli robené s prestávkami od roku 1947.

Jednou z oblastí, ktoré boli vytipované ako nádejné na území Slovenska pre možný výskyt uránového ložiska, čo sa i potvrdilo, bola i oblasť Novoveskej Huty.

Prvé vyhľadávanie uránových rúd na území Slovenska uskutočňovala od roku 1947 tzv. Revízná skupina Jáchymovských dolů. Zvýšená pozornosť sa venovala rádiometrickým revíznym prácam v prístupných banských dielach a na haldách prieskumných a ťažobných organizácií na Slovensku.

Práce, ktoré boli postupne dopĺňované o všetky druhy rádiometrických prieskumných prác, geologické, ale i výkopové, vrtné a banské práce, pokračovali do roku 1960, kedy vznikol ako súčasť Československého uránového priemyslu Uránový prieskum, závod IX Spišská Nová Ves, ktorý robil systematický prieskum na celom území Slovenska. Uránový prieskum sa v roku 1991 pretransformoval na samostatný slovenský URANPRES, štátny podnik Spišská Nová Ves a od 1. mája 1994 na URANPRES, spol. s r.o. Spišská Nová Ves.

Prvé práce v oblasti Novoveskej Huty boli práce súvisiace s rádiometrickým premeriavaním hald a otvorených banských diel po ťažbe a úprave medi. Prvé vrtné práce v oblasti Novoveskej Huty boli 2 vrty hlboké 150 m v roku 1953. Za roky 1953-1957 bolo realizovaných 75 vrtov s hĺbkami 90-570 m o celkovej metráži 19 003 m (priemerná metráž 1 vrtu 253,4 m).

Postupne sa z banských revízných prác prechádzalo i na obnovu starých banských prác a razbu nových prieskumných banských diel. Prvá razba prieskumných banských prác bola uskutočnená na Hnilčíku a to razba štôlne č. 1 o dĺžke 124 m, so začiatkom prác 20.10.1952.

Za roky 1949 – 1957 bolo vyrazených v okolí Novoveskej Huty a Hnilčíka 37 banských diel na rádioaktívne suroviny.

V roku 1955 sa započalo s ražbou jamy č. 1, ktorá mala 2 obzory. Celý rad banských štôlní a jama č. 1 boli po roku 1960 obnovené. Jama č. 2, ktorá bola založená nevhodne na muránskom zlome, bola počas razby zavalená a bolo upustené od jej vyzmáhania a pokračovania banských prác.

Dňa 1.4.1961 bol vytvorený samostatný závod Uránový prieskum – závod IX so sídlom v Novoveskej Hute.

K prieskumu a ťažbe uránových, ale i medených rúd, ako i síranov bolo 1.10.1962 započaté s razbou jamy č. 3 v priestore areálu v Novoveskej Hute a z nej bol otvorený III. obzor s I. rudnou polohou. V roku 1963 sa začalo s obnovou jamy č. 1, kde bol razený II. obzor. Bol otvorený a ovzorkovaný i zónový typ zrudnenia. Tento typ U zrudnenia bol neskôr dobývaný súbežne s paralelným lokálnym žilníkom Cu rúd.

Intenzívne pokračoval i vrtný prieskum na urán, keď sa overovalo zrudnenie I. rudnej polohy (150-200 m). Hlbšie vrty overili v hĺbke 350-450 m II. rudnú uránovú polohu.

V priestore širšieho okolia Novoveskej Huty bolo vyrazených od roku 1960 13 banských diel o celkovej dĺžke 70 557 m.

Zo všetkých geologických prác je v archívoch Geofondu a URANPRES-u veľké množstvo správ geologických, hydrogeologických, technických, technologic-kých, výskumných, a to tak prvotných, ako i sumárnych, a veľké množstvo vzoriek v sklade hmotnej dokumentácie v Novoveskej Hute.

V roku 1987-89 bol spracovaný „Súbor štúdie stavieb Novoveská Huta, ktorého cieľom bola príprava na komplexné využitie ložiska Novoveská Huta a to ťažby U, Cu a síranov. V roku 1989 však dochádza k útlmovému programu na rudné suroviny a súčasne i na prieskum a ťažbu uránových rúd. V roku 1990 dochádza na základe zrušenia štátnych dotácií a vyhlásenia útlmu na ložisku Novoveská Huta, ako i útlmu prieskumných prác na urán.

Všetky banské práce boli po zdokumentovaní aktuálneho stavu zlikvidované, alebo konzervované.

V súčasnosti na ložisku Novoveská Huta sú prieskumné práce robené kanadskou firmou Turnigen cez svoju slovenskú spoločnosť Ludovika Energy Banská Bystrica.

6.5 Banícka škola v Spišskej Novej Vsi

Banícka škola vznikla 1. septembra 1950 na základe výnosu Povereníctva školstva, vied a umení v Bratislave z 28. augusta 1950, č. 87. 884 (50-II)1. Vznikla ako dvojročná banícka škola podniková majstrovského typu pre potreby spišských a gemerských baní, ktoré pociťovali veľký nedostatok stredných technikov. Bola označená ako Banícka škola v Spišskej Novej Vsi, expozitúra Vyššej priemyselnej školy v Banskej Štiavnici. V prvom školskom roku boli postupne otvorené tri prvé triedy. Riaditeľom školy sa stal PhDr. Dezider Háber. V školskom roku 1953/54 bola škola premenovaná na Vyššiu priemyselnú školu banícku a geologickú v Spišskej Novej Vsi a bolo v nej zavedené štvorročné štúdium vo všetkých štuK ďalšiemu premenovaniu školy došlo v školskom roku 1961/62. Škola sa začala nazývať ako Stredná priemyselná škola geologická a banícka v Spišskej Novej Vsi. Vedenie školy prevzal Ing. Jozef Aringer. Dňa 1. júna 1965 bol do funkcie riaditeľa školy menovaný RNDr. Martin Lučivjanský. V školskom roku 1968/69 bol v našej škole otvorený študijný odbor elektrická trakcia a koľajové vozidlá v železničnej doprave. Tento odbor sa študoval do školského roku 1973/74. Keďže išlo o štúdium nebanských odborov (strojárstva a doprava), bola škola premenovaná na Strednú priemyselnú školu v Spišskej Novej Vsi. Na základe zriaďovacej listiny Vsl. KNV OŠ v Košiciach zo dňa 30. júna 1981 došlo k oddeleniu odboru strojárstva od školy dňa 1. septembra 1981 a k zriadeniu Strednej

priemyselnej školy strojníckej v Spišskej Novej Vsi. V škole ostalo 16 tried denného štúdia: 8 tried odboru geologický prieskum a banské meračstvo, 4 triedy odboru dobývanie a úprava rúd a nerudných surovín, 4 triedy odboru ťažba a spracovanie kameňa. Tieto odbory študovalo v prvom školskom roku po odčlenení 501 žiakov a celkový počet vyučujúcich bol 29. Riaditeľom školy bol prom.ped. Michal Mucha a jeho zástupca Ing. Ján Lovecký. Názov školy sa nezmenil. V rámci zavádzania projektu „Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy do praxe“ Ministerstvo školstva SSR určilo pre školu integrovaný študijný odbor 21-40-6 Baníctvo a banícka geológia. Výnosom Ministerstva školstva SSR zo dňa 28. novembra 1986 došlo k zmene názvu školy na Strednú priemyselnú školu banícku a geologickú v Spišskej Novej Vsi. Radikálne zmeny v spoločenskom systéme a tým aj v národnom hospodárstve, ktoré nastali po novembri 1989 sa odrazili aj v štruktúre študijných odborov na našej škole. Útlm baníctva a geológie priniesol so sebou potrebu znížiť počet tried so študijnými odbormi banícko-geologického zamerania a zaviesť nové študijné odbory, ktoré by z hľadiska potrieb na trhu práce boli perspektívnejšie. V školskom roku 1991/92 boli na škole zriadené tri študijné odbory: elektrická trakcia v doprave, technológia keramiky a ťažba a spracovanie kameňa. Od školského roku 1992/93 je zavedený umelecký študijný odbor: kameňosochárstvo. Významné zmeny v štruktúre študijných odboroch na škole nastali od školského roku 1993/94. Boli zavedené ďalšie dva nové študijné odbory: geodézia a technicko-informatické služby. Okrem toho boli na škole zriadené nové integrované študijné odbory: elektrotechnika v doprave a spojoch namiesto študijného odboru elektrická trakcia v doprave a študijný odbor: geológia a baníctvo s voliteľnými odbornými zameraniami namiesto študijného odboru baníctvo a banícka geológia. . Od školského roku 1994/95 bol zavedený študijný odbor: geodézia, kartografia a kataster namiesto študijného odboru geodézie. Od 1.9.1998 je na škole zriadené denné pomaturitné kvalifikačné štúdium v študijnom odbore: geológia a baníctvo v odborných zameraniach: meračstvo a geodézia, inžinierska geológia a hydrogeológia a podzemné stavitelstvo v 1 triede. Od 01.09.2007 sa škola po 57 rokoch presťahovala do nových priestorov a to do bývalého nábytkárskeho učilišťa na Markušovskej ceste 2.

7. Útlm rudného baníctva po roku 1989

Po zmene spoločenských pomerov v roku 1989 a zmene postoja štátu k využívaniu nerastného bohatstva zavedením princípov voľného trhu došlo aj k zásadnej zmene v hodnotení

využitelnosti ložísk nerastov. Princíp podpory využívania vlastného nerastného bohatstva aj za cenu dotovania vysoko stratovej výroby vystriedal princíp voľnej cenotvorby orientovanej podľa svetových cien surovín. Všetky ložiská železných rúd na Spiši boli ťažené so stratou už od čias hospodárskej krízy v 30. rokoch 20. storočia, keď zanikla veľká časť baní na Spiši i v Gemeri. Vykrývanie strát štátom motivovali počas druhej svetovej vojny záujmy vojnového priemyslu, po druhej svetovej vojne špecifické pomery sveta rozdeleného na znepriatelené tábory, hospodárske embargá a izolované hospodárske pomery štátov združených v Rade vzájomnej hospodárskej a sociálnej pomoci. U medených rúd mala nerentabilita spišských ložísk ešte hlbšie historické korene, pričom zánik medenorudného baníctva po obdobiach kríz a prechodných prosperít v predchádzajúcich storočiach spadá do konca prvej polovice 19. storočia. Príčinou boli vyčerpané zásoby ľahko dostupných medených rúd a konkurencia bohatých svetových ložísk, otváraných v kolóniách bohatých západoeurópskych štátov a po objavení Ameriky aj na tomto kontinente (M. Jančura, 2005).

Československý štát po zrušení plánovitého hospodárstva obmedzil a napokon zrušil cenové dotácie na železo a meď v rudnom baníctve, čo označil za základný nástroj prechodu rudného baníctva na trhové podmienky. Nové ceny vyrobených komodít (železných a medených koncentrátov) preto vznikali na základe ponuky a dopytu na trhoch so surovinami, čiže na základe svetových cien. Vývoj cien bol pritom z hľadiska našich ložísk nepriaznivý, u oboch surovín prevládol trend nízkych, dlhodobo stagnujúcich cien. Už predtým vysoké výrobné náklady (pozostávajúce z nákladov na prieskum, otváрку, prípravu a dobývanie ložiska, nákladov na úpravu a dopravu suroviny a jej expedíciu) vzrástli neustálym stúpaním cien energie a potrebných materiálov. Ekonomické analýzy jednoznačne dokázali, že celkové náklady na vydobytie jednotky suroviny sú podstatne vyššie, ako predajné ceny oboch produktov rudného baníctva a že bez štátnej podpory nie je možné ekonomicky udržať rentabilnú ťažbu žiadneho z banských závodov Železorudných baní, š.p. Spišská Nová Ves s výnimkou Nižnej Slanej a dobývania (nerudného) barytu v Rudňanoch.

Základné princípy nového prístupu k dobývaniu rúd na Slovensku deklaroval štát v programovom dokumente Útlmový program rudného baníctva, schválenom v Uznesení vlády ČSFR č. 440, z 21. 6. 1990. Na delimitáciu rudného baníctva do pôsobnosti národných republík po rozpade Československa reagovala vláda Slovenskej republiky prijatím uznesenia č. 246, z 28. 5. 1991, ktoré prehodnocuje útlmový program baníctva na Slovensku, pričom ďalším uznesením

predsedníctva vlády SR č. 48, z 18. 11. 1992, bolo rozhodnuté o urýchlenní útlmu a jeho rozšírení na ďalšie lokality.

V priebehu rokov 1990 - 1994 štát postupne krátil cenové dotácie až po ich úplné zrušenie. Do útlmového programu boli zaradené všetky ťažené ložiská, neposkytujúce perspektívu ziskového banského podnikania. Súčasne štát uvoľnil finančné prostriedky na realizáciu likvidačných prác a na vyplatenie sociálnych nárokov útlmom postihnutých zamestnancov.

V spišskom baníctve útlm postihol hlavne Železorudné bane, š.p. Spišská Nová Ves, ktorý musel uskutočniť „genocídu“ výsledkov vlastnej činnosti z predchádzajúcich desaťročí. Zanikla ťažba a postupne boli zatvorené bane a demontované výrobné zariadenia v Rudňanoch (okrem ťažby a spracovania barytu), v Slovinkách, v Smolníku, v katastri mesta Spišská Nová Ves na Novej štôlni (ložisko Gezwäng). Štátny podnik Železorudné bane sa transformoval rozdelením na š.p. Želba Spišská Nová Ves (s predpokladom pokračovania dobývania nerastov na rentabilných ložiskách) a Bane, š.p. Spišská Nová Ves (nositeľ likvidačných aktivít a vyrovnávania útlmových dôsledkov v sociálnej oblasti). Osamostatnil sa Bansko-montážny závod Spišská Nová Ves ako sprivatizovaná firma. Želba, a.s. Spišská Nová Ves prešla procesom privatizácie (v roku 1998, majiteľom sa stala spoločnosť Želba Union Spišská Nová Ves). Bane, š.p. sa transformovali v roku 1997, keď aktivity súvisiace s útlmom rudného baníctva prešli do štátneho podniku Rudné bane Banská Bystrica a vysporiadanie zostatkového dubiózneho majetku do Baní, š.p. Spišská Nová Ves v likvidácii. Želba, a.s. Spišská Nová Ves nedokázala zvládnuť nové trhové podmienky a dostatočne sa adaptovať na ziskovú výrobu. V roku 2002 preto bol na jej zadĺžený majetok vyhlásený konkurz podľa zákona o konkurze a vyrovnaní. Transformovaný subjekt Želba, a.s. Spišská Nová ves v konkurze predal majetok v roku 2003 v konkurznom konaní a.s. Siderit Nižná Slaná, od ktorého prevažnú časť majetku (okrem závodu Nižná Slaná) odkúpila firma Rudohorská investičná spoločnosť, s.r.o. Spišská Nová Ves (od roku 2007 akciová spoločnosť). V Rudňanoch počas konkurzného konania začala pôsobiť od roku 2002 spoločnosť SABAR, s.r.o. Markušovce, ktorá na základe zmluvy dobývala a spracovávala baryt z ložiska Rudňany. Po kúpe majetku Rudohorskou investičnou spoločnosťou na podobnom zmluvnom princípe vykonáva firma SABAR dobývanie barytu na bani Poráč aj v súčasnosti.

8. Súčasný stav

Súčasný stav z pohľadu baníctva v Spišskej Novej Vsi, ale ani na Spiši nie je dobrý. V ťažbe zostalo len ložisko sadrovcov v Novoveskej a v Rudňanoch otázna ťažba barytu.

Výsledky prieskumných prác na urán dávajú predpoklady do budúcnosti pre znovuoťvorenie baní v Novoveskej Hute.

Zaniklo mnoho baníckych organizácií na Spiši a i na baníckej škole sa učí všetko iné, len nie baníctvo.

9. Závery

Baníctvo v 90. rokoch 20. storočia a v prvých rokoch 21. storočia prekonalo jeden z mnohých dejinných otrasov, vyplývajúcich zo zákonitostí vývoja hospodárskych a ekonomických podmienok. Tento jav nebol nový, bol len analógiou podobných kríz, ale priniesli dejiny v predchádzajúcich storočiach. Aj priemysel získavania a spracovania nerastných surovín prežíva vo svojom evolučnom vývoji otrasy, ktoré deštruujú jeho predchádzajúce usporiadanie a nastoľujú nový stav, očistený o balast. Je to proces bolestný, postihujúci zvyčajne osudy mnohých ľudí. Rozvoj nových technológií prináša so sebou odlišné nároky na suroviny a materiály, ako to bolo v minulosti. Tradičné suroviny strácajú svoju pozíciu na úkor nových, lepšie vyhovujúcim dynamicky sa vyvíjajúcim odvetviam ekonomiky.

V hospodárskom živote štátov zohráva baníctvo významnú úlohu, veď zahŕňa ťažbu rúd a nerúd, ale i uhlia, ropy, plynu, stavebných a ďalších surovín, ktoré sú základom pre rozvoj vyspelého hospodárstva.

Snáď v žiadnom inom obore, ako je baníctvo, nie je možné sledovať obdobie konjunktúry, stagnácie, ale i úpadku, tak ako v baníctve. Je ťažké hodnotiť v ktorej časti krivky sa nachádza v súčasnej dobe Slovensko.

Baníctvo v súčasnosti nezaniklo, iba sa preorientovalo na iné typy surovín. Postihlo to najmä tradičné spišské ložiská rúd medi a železa, značne vyčerpané stáročnou ťažbou a pričom ešte nevydobyté zásoby sa vyznačujú nepriaznivými ložiskovými parametrami.

Baníctvo v súčasnosti, verme, že nezaniklo, že verné svojej bohatej histórii, znovu sa dostane na úroveň, ktorá mu patrí.

10. Zdroje a literatúra.

- BODNÁR Juraj. Ťažiarstva a banské spoločnosti na Spiši a Gemeri. Rukopis, Vlastivedné múzeum Spišská Nová Ves, str. 105-112 a 411-448
- Daniel Jozef. História prieskumu a ťažby uránovej rudy v Novoveskej Hute. Zborník prednášok zo sympózia „150 rokov od zavedenia Všeobecného banského zákona v Uhorsku“, str. 98-108, 2004
- GRECULA, Pavol – ABONYI, Arpád – ABONYIOVÁ, Marta – ANTAŠ, Juraj – BARTALSKÝ, Boris – BARTALSKÝ, Ján – DIANIŠKA, Ivan – DRNZÍK, Eduard – ĎUĎA, Rudolf – GARGULÁK, Milan – GAZDAČKO, Ľubomír – HUDÁČEK, Jozef – KOBULSKÝ, Ján – LÖRINCZ, Ladislav – MACKO, Július – NÁVESŇÁK, Daniel – NÉMETH, Zoltán – NOVOTNÝ, Ladislav – RADVANEC, Martin – ROJKOVIČ, Igor – ROZLOŽNÍK, Ladislav – ROZLOŽNÍK, Ondrej – VARČEK, Cyril – ZLOCHA, Jozef: *Ložiská nerastných surovín Slovenského rudohoria, zväzok I.* Vyd. Geocomplex Bratislava, 1995
- JANČURA, Marián: *Dôsledky útlmu rudného baníctva na Spiši.* In: Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči, XIII.ročník, s. 141-151, 2005
- JANČURA, Marián: *Hnilčík, sprievodca miestopisom a ľudskými osudmi.* Obecny úrad Hnilčík, 2006
- MARKOVIČ, Ján – BOCAN, Ján – BOČKAY, Ján – ČERNAJ, Pavol – HUŇÁK, Ladislav – JANČURA, František – LAJKO, Vojtech – LÁZÁR, Vojtech – LEŠTACH, Ján – MAGULA, Rudolf – NERÁD, Milan – PALČÁK, Imrich – PAVLÍK, Eduard – SCHMIDT, František, : *25 rokov Železorudných baní Spišská Nová Ves .* Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, s. 33-38, 85-137, 1970.
- NĚMEC, Zdeněk: *Rudné baníctvo na Slovensku v rokoch 1918-1938.* Východoslovenské múzeum v Košiciach, zv. 2, 1967